

VEREJNÁ SPRÁVA

vo vývoji štátu
a práva

~ Ž 33,5

2018

**JOZEF MAKAR
EDUARD KAČÍK**

VYDALO MEA2000 o. z.
© Všetky autorské práva sú vyhradené.
ISBN 978-80-560-0333-6

VEREJNÁ SPRÁVA VO VÝVOJI ŠTÁTU A PRÁVA

**JOZEF MAKAR
&
EDUARD KAČÍK**

Bratislava 2018

Autori: Mgr. Jozef Makar
JUDr. Eduard Kačík CSc.
Recenzenti : prof. JUDr. Peter Škultéty, DrSc.
doc. JUDr. Ing. Branislav Cepek, PhD.
doc. JUDr. Jiří L. Bílý, PhD.

Korektúra: Fugas Štefan, Kitlei Karol
Edícia: MEA 2000 o. z. - Mladá Éra Autorov nového tisícročia

© Autorské práva vyhradené

ISBN 978-80-560-0333-6

Schválené edičnou radou Univerzity sv.Cyrila a Metoda
v Trnave a vedením Filozofickej fakulty Univerzity
sv. Cyrila a Metoda ako publikácia pre študentov vysokých škôl.

Všetky práva vyhradené.

Toto dielo, ani jeho časť nemožno reprodukovať bez súhlasu
majiteľa práv.

OBSAH

Úvod	8
1. Predštátne obdobie vývoja rodiny a rodu.....	13
2. Štáty východných despócií.....	18
1. Trestno-právne zákonodarstvo v Egypte	22
2. Trestno-právne zákonodarstvo v Mezopotámii	26
3. Záver.....	28
Staroveké Grécko.....	34
Prehľad vývoja gréckeho štátu.....	40
4. Rané Grécko (8-6. storočie pred n.l.)	49
5. Štát a právo v Sparte.....	54
6. Štát a právo v Athénach.....	60
7 Klasické Grécko	68
7.5 Súdy a procesné právo.....	92
8. Helénistický štát (336-30 pred.n.l.)	95
Staroveký Rím.....	99
8.2.3 Právo v dobe kráľovskej	107
3. Rímska republika.....	111

2.4	<i>Pramene práva za republiky</i>	143
4.	<i>Principát</i>	156
4.1	<i>Oktavián Augustus (Octavianus Augustus)</i>	156
4.2	<i>Pramene práva za principátu Magistrátska tvorba práva</i>	166
5.	<i>Dominát</i>	170
5.3.	<i>Pramene práva za dominátu</i>	178
I.	<i>O S O B Y (ius quod ad personas pertinet)</i>	193
I.	<i>VEC I (ius quol ad res pertinet)</i>	211
	<i>Oddiel prvý: PRÁVA VECNÉ</i>	216
	<i>Oddiel druhý: PRÁVA OBLIGAČNÉ</i>	230
I.	<i>ZMLUVY</i>	239
II.	<i>Obligácie akoby zo zmluvy (obligationes quasi ex contractu)</i>	257
III.	<i>Delikty</i>	259
IV.	<i>Obligácie akoby z deliktu (obligationes quasi ex maleficio)</i>	263
	<i>Oddiel tretí: PRÁVO DEDIČSKÉ</i>	268
IV.	<i>Ž A L O B Y (ius kvot ad actiones pertinet)</i>	279
	<i>Správa vo vývoji feudálnych štátov</i>	284
	<i>Periodizácia</i>	284
	<i>SPOLOČENSKÉ ZRIADENIE EURÓPSKYCH FEUDÁLNYCH ŠTÁTOV</i>	290

ŠTÁTNE ZRIADENIE EURÓPSKÝCH FEUDÁLNYCH ŠTÁTOV.....	324
<i>I. Panovník</i>	327
<i>II. Štátny aparát</i>	335
LÉNNE ZRIADENIE.....	348
SNEMY ZA FEUDALIZMU.....	355
<i>1 Byzantská ríša</i>	397
<i>3. Poľsko</i>	424
<i>3.2 Stavovská monarchia (14.-15. storočie).....</i>	431
<i>3.3 Šľachtická demokracia a oligarchia</i>	439
<i>(15.-18. storočie).....</i>	439
<i>3.4 Poľské krajiny v 19. a na začiatku 20.storočí</i>	452
I VZNIK FEUDÁLNEHO RUSKÉHO ŠTÁTU A JEHO VÝVOJ.....	459
1.2 OBDOBIE FEUDÁLNEJ ROZDROBENOSTI.....	463
1.3 OBDOBIE BUDO VANIA	467
CENTRALIZOVANÉHO ŠTÁTU	467
1.4 VYTVORENIE RUSKÉHO IMPÉRIA	470
A OBDOBIE ABSOLUTIZMU	470
1.5 ROZKLAD FEUDÁLNEHO ZRIADENIA.....	472
A NARASTANIE PRVKOV KAPITALIZMU	472

2. ŠTRUKTÚRA OBYVATEĽSTVA A JEJ ORGANIZÁCIA	476
3. Systém štátnych orgánov.....	485
FRANCÚZSKO V OBDOBÍ FEUDALIZMU	499
Periodizácia vývoja	499
3.1 Systém štátnych orgánov-verejná správa	514
PRÁVNE ASPEKTY VÝVOJA FEUDÁLNEHO ANGLICKA	524
3. Verejná správa	540
Pramene práva a právne pamiatky.....	553
Právo a právne pamiatky a vo feudálnom Francúzsku	553
Formy a systém práva vo feudálnom Anglicku	561
Všeobecná charakteristika práva v krajinách feudálneho Nemecka.....	572
PRÁVO A PRÁVNE PAMIATKY NEMECKEJ RÍŠE ZA FEUDALIZMU	585
Pramene práva a jeho vývoj vo feudálnom Poľsku	596
Formy práva, právne pamiatky a systém práva vo feudálnom Rusku.....	600

Úvod

Pramene ku štúdiu verejnej správy vo vývoji štátu a práva

V skúmaní verejnej správy v rámci všeobecných právnych dejín má Česko - Slovenská právna historiografia svoju bohatú tradíciu.

Je pochopiteľné, že českí právni historici sa zameriavali pri svojich bádaniach najmä na české právne dejiny a slovenskí na slovenské v rámci Uhorska.

Počiatky modernej právnej historiografie boli samozrejme zamerané najmä na štúdium slovanských právnych dejín.

Pravdepodobne prvým právnym historikom, ktorý sa českými dejinami zaoberal v širších slovanských súvislostiach, bol *Hermenegild Jireček*, ktorému sa podarilo podať obraz spoločného práva všetkých Slovanov do 10. storočia.

Zo slávnej rodiny Jirečkovcov vyšiel i *Konstantin Jireček*, ktorý si získal trvalé meno v dejepisectve balkánskych národov ako prvý vedecký pestovateľ dejín južných Slovanov a Albáncov. Štúdiu najmä práva slovanských národov sa venoval i *Karel Kadlec*.

Jeho bádateľské snahy sa uberali jednak cestou analytického poznania práv jednotlivých slovanských národov, jednak zhrnutím týchto poznatkov pod spoločnou konštrukciou práva slovanského. Najviac sa venoval právu juhoslovanskému, potom ruskému a čiastočne i poľskému. Zaoberal sa taktiež i právnymi predpismi, s ktorými slovanské práva bývali v úzkom kontakte a vzájomnom ovplyvňovaní - právom uhorským a rumunským. Jeho životným dielom mal byť (bohužiaľ nedokončený) slovník slovanského práva.

K výskumu vývoja právnych predpisov západoeurópskych štátov, najmä k vývoju nemeckého práva, sa čiastočne uchýlil už *Jaromír Čelakovský*, v podstatne väčšej miere však až *Miloslav Stieber*, ktorý sa stal po profesorovi Hanelovi ordinárom dejín nemeckého práva. Svoj vedecký záujem však čoskoro rozšíril na celú oblasť stredoeurópskych právnych dejín. Výsledkom jeho dlhoročnej práce bolo najmä komplexné spracovanie dejín verejného a súkromného práva v strednej Európe.

Medzi právnych historikov, ktorí sa okrem českých právnych dejín zaoberali vedecky i pedagogicky najmä stredoeurópskymi právnymi dejinami, nesporne patrili i *Rudolf Rauscher a T. Saturník*.

Povojnová právna historiografia bola do značnej miery v znamení najprv pochopiteľnej neochoty zaoberať sa najmä nemeckými

právnymi dejinami, bez nich však nebolo možné v širších súvislostiach skúmať právne dejiny ďalších západoeurópskych právnych predpisov; navyiac z politických a ideologických dôvodov bola od päťdesiatych rokov zameraná jednostranne najmä na východoeurópske právne dejiny s dominantným postavením sovietskych právnych dejín. Právne dejiny západoeurópskych národov, príp. USA, sa tak viac menej stali iba pedagogickou disciplínou, kde v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch hral nesporne svoju úlohu *Josef Tureček*.

Od šesťdesiatych rokov však preda len dochádza u niektorých právnych historikov k obnoveniu záujmu o západoeurópske právne dejiny, a tak sa začali opäť objavovať, i keď stále značne sporadicky, výsledky vedeckých bádání v oblasti vývoja a iných než východoeurópskych štátov. Je potrebné upozorniť najmä na práce *Jaromíra Kincla*, *Stanislava Balíka* a *Valentína Urfusa*. Svoje nesporne významné miesto v právnej historiografii však získali i práce *J. Klímu*.

Právnohistorickú hodnotu majú i niektoré práce *J. Kudrnu*.

Najstarším slovanským dejinám venoval pozornosť najmä predčasne zosnulý *Vladimír Procházka*, čiastočne i *Hynek Bulín*, mincovnému právu v širších európskych súvislostiach *Jaroslav Pošvár*.

Niektorým problémom z bulharských právnych dejín venoval pozornosť Jiří Cvetler, východoeurópskym dejinám zasvätili svoje bádanie najmä *Eduard Vlček, Karel V. Malý, Pavel Mates a Dragutin Pelikán*. Niektoré právne problémy z nemeckých dejín spracoval *Karel Litsch*.

Dejinám najmä amerického súdnictva a volebného práva niektorých ďalších západných krajín venoval pozornosť Josef Blahoš.

Na české dejiny v širšom európskom kontexte zamerali svoju pozornosť i Karel Schelle, Ladislav Vojáček a Jiří Kejř. Problémom z dejín právnej filozofie venovali pozornosť najmä Vladimír Kubeš, Vladimír Veverka, Jiří Klabouch, prípadne Zdeněk Kryštůfek.

Vývoj niektorých právnych inštitútov bol obsiahnutý v mnohých učebniciach pozitívneho práva, najmä z práva občianskeho, procesného, trestného, štátneho, medzinárodného či organizáciách súdnictva, notárstva a advokácie.

Súčasťou právnych dejín je nesporne i právo rímske, ktoré je však od konca minulého storočia prednášané ako samostatná pedagogická disciplína. Hlavnými predstaviteľmi tohto odboru, ktorý ho vyniesol nesporne na vysokú úroveň, boli Leopold Heyrovský, Otakar Sommer, Josef Vančura a Ján Vážný. Po druhej svetovej vojne najprv Miroslav Boháček, po ňom Jiří Cvetler, Milan Bartošek, Jaromír Kincl a Valentín Urfus.

V období existencie spoločného československého štátu vytvárali podobu a úroveň výučby romanistiky na právnických fakultách vo veľkej miere i slovenskí právni romanisti , z ktorých je treba upozorniť najmä na Karola Rebra a Petra Blaha.

Pedagogicky tento obor ďalej rozvíjajú resp. rozvíjali najmä na pražskej právnickej fakulte Michal Skřejpek, na brnenskej fakulte Jiří Bílý, Renata Veselá a Michaela Židlická, na slovenských fakultách V. Čarvaga, J. Beňa, G. Želeskovová, A. Jančo, E. Kačík, na Akadémii policajného zboru v Bratislave L. Zemandlová a M. Varšová.

1. Predštátne obdobie vývoja rodiny a rodu

Skôr než vznikol štát, žila spoločnosť v prvotnospoločnom zriadení. *Základom výroby bolo spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a nástrojov.* Toto spoločenské vlastníctvo nebolo dôsledkom zospoločenšenia, ale vyplývalo z nízkej úrovne výrobných síl, zo slabosti jednotlivca a jeho neschopnosti uhájiť si svoju existenciu bez pomoci väčšieho kolektívu.

Lov pomocou primitívnych zbraní a práca s použitím nedokonalých nástrojov vyžadovali súčinnosť viacerých osôb, preto aj výsledky práce patrili kolektívu, ktorý ich rozdeľoval medzi jednotlivých svojich členov. Nízky stupeň produktivity práce nútil všetkých práceschopných členov spoločnosti, aby sa zapojili do pracovného procesu. Výsledky práce iba nepatrne prevyšovali množstvo nutné pre pracovníka na reprodukciu jeho pracovnej sily. Zvyšok postačoval (niekedy prípadne ani celkom nepostačoval) na uspokojenie základných životných potrieb tých členov spoločnosti, ktorí ešte alebo už neboli schopní pracovať.

V prvotnospoločnej spoločnosti sa už na začiatku jej existencie vytvorila určitá organizácia, pritom ani jej jednotky, ani ich orgány

nemali charakter jednotiek štátnej organizácie alebo štátnych orgánov, hoci mali niektoré zhodné, resp. podobné znaky, ktorých počet vzrastal najmä v období rozkladu prvotnopospolného zriadenia. Jednotky prvotnopospolnej spoločnosti mali charakter personálny na rozdiel od teritoriálneho, typické pre štátnu organizáciu: orgány prvotnopospolnej spoločnosti nemali povahu represívneho aparátu príznačného pre štát.

Normy, ktorými sa spravovali príslušníci prvotnopospolnej spoločnosti, nemali charakter právnych noriem, boli iba obyčajami, taktiež ich zachovávanie nebolo sankcionované donucovacou štátnou mocou. Sankcionovanie noriem prvotnopospolnej spoločnosti donucovacou štátnou mocou nielen nebolo možné, nakoľko štát ešte neexistoval, ale nebolo ani potrebné, pretože normy boli v prospech celej spoločnosti, nie iba jej časti. Vzhľadom na to neboli ani vytvorené podmienky, v ktorých by bolo vo väčšom meradle dochádzalo k porušovaniu existujúceho poriadku. Donútenie ako také síce existovalo, neuskutočňovalo sa však prostredníctvom osobitného, pre tento účel zriadeného aparátu. Najstaršou formou spolužitia muža a ženy je *prvotná horda*, resp. *prvotné stádo*, kde vládne pohlavná promiskuita: pohlavné styky nie sú obmedzené, takže sú dovolené aj medzi súrodencami a tiež medzi rodičmi a deťmi, resp. ďalšími pokrvne príbuznými v priamej línii.

V priebehu ďalšieho vývoja ide o rôzne štádiá vývoja *skupinového manželstva*.

Jeho prvou formou je rodina *pokrvne príbuzenská*, kde sú ešte dovolené pohlavné styky medzi súrodencami, ale sú už zakázané medzi rodičmi a deťmi, resp. ďalšími príbuznými v priamej línii.

Ďalšou formou je tzv. rodina *punaluánska* (slovom „punalua, t.j. dôverný kruh, sa navzájom oslovovali členovia tejto rodiny, objavenej u Havajcov), kde niekoľko mužov, zvyčajne bratov a bratancov, si berie za manželky skupinu žien, tiež spravidla sestier a sesterníc, ktoré však nie sú ich sestrami, resp. sesternicami.

V tejto rodine sú už zakázané pohlavné styky aj medzi súrodencami. Rodina takéhoto typu sa pretvára v *rod*, na čele ktorého stojí spočiatku žena (materský rod, obdobie matriarchátu) a potomstvo sa odvádza od ženy (matrilinéarna filiácia), neskôr sa dostáva na čelo muž (otcovský rod, obdobie patriarchátu) a potomstvo sa odvádza od muža (patrilinéarna filiácia). Vedúce postavenie v rode priamo súvisí s postavením v spoločnosti, ktoré je zase podmienené ekonomickým významom: spočiatku mala práca ženy väčší význam, keďže jej výsledky boli vzhľadom na jej charakter (práca v domácnosti a v poľnohospodárstve) istejšie v porovnaní s výsledkami práce muža, ktorá spočíva v love.

V súvislosti so vznikom dobytkárstva, ktorým sa zaoberali muži a

ktorý sa stal ekonomicky najefektívnejší, presunulo sa ťažisko ekonomického významu na muža a k adekvátnemu posunu jednak v širšej sfére spoločenskej, jednak v rodinnej.

V rámci matriarchálneho_ i patriarchálneho rodu sa vyskytovala aj rodina párová - spolužitie dvojice, ktorá však nepredstavovala samostatnú hospodársku jednotku a nebola príliš stabilná.

Posledným vývojovým štádiom je *rodina monogamná*, ktorá sa udržala do súčasnosti ako prevládajúca forma manželského spolužitia v celosvetovom meradle. *Jej vznik je úzko spätý so vznikom súkromného vlastníctva*, ktoré viedlo k rozpadu väčších spoločenských jednotiek. Oddelenie sa od väčšieho kolektívu malo ďalší nezanedbateľný aspekt: zväčšenie istoty otcovstva, dôležitý moment pri dedení.

Charakteristické znaky rodu.

1. Rod je *zväzkom čisto personálnym*, a nie teritoriálnym. Jeho členovia sú navzájom príbuzní.
2. V rode *nejestvuje osobitný donucovací aparát*, zriadený za tým účelom, aby mocenskými prostriedkami zabezpečoval zachovávanie spoločenských noriem.

Rodové orgány – staršiovnia – sa nelíšia od ostatných členov rodu a pôsobia iba svojou autoritou, ktorú v rode požívajú.

3. Členovia rodu sú *povinní navzájom si pomáhať*, najmä v nebezpečí, pomstiť krivdy spáchané na niektorom členovi rodu a naopak, ručiť za krivdy a škody spáchané vlastnými členmi príslušníkom iných rodov. Rod stavia každého zo svojich členov pod spoločnú ochranu. S tým súvisí aj obyčaj krvnej pomsty, ktorá nie je iba právom, ale aj povinnosťou rodu, člen ktorého bol usmrtený príslušníkom iného rodu.
4. Rod je *exogamný*, t.j. nedovoľujú sa manželské zväzky medzi príslušníkmi toho istého rodu.
5. Každý rod má svoje *meno*, ktoré zvyčajne odvodzuje od svojho totemu – zvierat'a alebo rastliny, ktorá je predmetom kultu rodu, pomenovaného po nej. Príslušníci rodu nesmú totemové zviera, resp. rastlinu hubiť, alebo používať ako potravinu. Totem umožňoval zachovávať exogamiu v prípade, že rod bol rozptýlený, takže sa jeho príslušníci nemuseli navzájom poznať, resp. niektorý z príslušníkov rodu v dôsledku uzavretia manželstva žil dlhší čas v inom rode a nepoznal sa s mladšími príslušníkmi svojho vlastného rodu.

2. Štáty východných despócií

Všeobecná charakteristika

Najstarší štát a právo vznikli v krajinách starovekého Východu. Na východe, najmä v Číne, v Prednej Ázii a v Egypte, dochádza zo všetkých častí sveta najskôr k vytvoreniu triednej spoločnosti, štátu a práva. Pomerne rýchly vznik triednej spoločnosti a jeho dôsledky boli podmienené rýchlym rozvojom výrobných síl: dostatok úrodnej pôdy a pasienkov, ako aj výskyt spracovateľských nerastov, najmä železnej rudy, napomáhal deľbe práce so všetkými jej dôsledkami: vyššou produktivitou práce, hromadením bohatstva v rukách príslušníkov určitých spoločenských skupín, s prehlbujúcou sa majetkovou nerovnosťou a z nej vyplývajúcou nejednotnosťou, až napokon protikladnosťou záujmov jednotlivých častí spoločnosti. Vytvorili sa triedy a vytvoril sa aj štát organizácia, bez ktorej by vykorisťujúca menšina nebola bývala schopná vykonávať svoje panstvo nad vykorisťovanou väčšinou. Proces formovania tried a vytvorenie štátnej organizácie urýchlili osobitné podmienky spoločné väčšine východných krajín: existencia veľkých riek, ktoré boli okolitému obyvateľstvu rovnako

užitočné ako nebezpečné: od ich vôd síce závisela úrodnosť pôdy, no zároveň ich pravidelné záplavy spôsobovali obrovské škody. Aby sa zabránilo škodám, bolo nutné vybudovať hrádze a aby sa zúrodnila pôda, ktorá sa nachádzala mimo dosahu záplav, bolo potrebné vybudovať sieť zavlažovacích zariadení. Uskutočnenie týchto prác si vyžadovalo ako obrovské hmotné prostriedky, tak aj najmä vzhľadom na nízky stupeň výrobnnej techniky množstvo pracovných síl. Ani jeden z týchto predpokladov nemali menšie spoločenské jednotky-občiny. Preto bolo nevyhnutné ich zjednotenie. A nakoľko v občinách už prebiehal rozklad rodovej organizácie, ich spojenie sa uskutočnilo v rámci štátu. Hlavná príčina zjednotenia občín, t.z. nutnosť vybudovať zavlažovacie zariadenia, determinovala alebo aspoň v rozhodujúcej miere ovplyvnila aj formou novovytvoreného štátu centralistickú monarchiu, pretože uskutočnenie prác na zavlažovacích systémoch bolo za vtedajších pomerov možné iba pri uplatnení princípu centralizmu(v konkrétnych podmienkach východných štátov byrokratického centralizmu). Tento moment sa najvýraznejšie prejavil v centralizačných tendenciách v časoch, keď bolo potrebné vybudovať zavlažovacie zariadenia (resp. po vojnách ich zrekonštruovať), a naopak v separatistických snahách, len čo boli

zariadenia vybudované a odpadla nutnosť zjednotenia síl.

K východným štátom sa počítajú aj štáty, ktoré sa nachádzali v iných zemepisných oblastiach, predovšetkým štáty na americkom kontinente pred príchodom kolonizátorov štáty Aztékov, Inkov a Mayov, ako aj najstaršie štátne organizácie v Afrike (ide najmä o čiernu Afriku a arabský sever, príp. severozápad, keďže Egypt patrí k "základným východným štátom"), pretože v ich spoločenskom, hospodárskom a štátnom zriadení sa vyskytovalo viacero črt zhodných s črtami východných štátov.

System štátnych orgánov

Pre štáty východného typu je charakteristická prevaha despotie ako politickej nadstavby. Na čele štátu stál panovník (kráľ, faraón, cisár) s neobmedzenou mocou. Panovník bol nielen najvyšším vládnym orgánom, najvyšším veliteľom vojska, ale aj jediným zákonodarným orgánom (pre despotie je príznačné, že v nich nejestvovali zákonodarné orgány založené na zásade účasti príslušníkov vládnucej triedy všetkých alebo ich zástupcov). Vzhľadom na svoju zákonodarnú funkciu panovník bol postavený nad zákonomi. Pravidlom bola apoteóza panovníka, často bol považovaný za boha už za života a preukazovali sa mu primerané počty.

Na výnimočné postavenie panovníka nasvedčuje uznávanie jeho vrchného vlastníctva(hoci poväčšine v podstate iba formálneho) na všetku pôdu v štáte. Charakteristickou črtou východných despócií bol byrokratický centralizmus. Výstavba zavlažovacích zariadení si vyžadovala ústredné financovanie, a preto aj ústredné riadenie. Na čele štátnej správy stáli vysokí úradníci(v Egypte džati - "vezír", v Babylone nubanda atď.)menovaní panovníkom a jemu zodpovední. Im podliehali v hierarchickom poriadku nižší ústrední úradníci, ako aj orgány miestnej správy. Pre východné despócie je charakteristické spojenie administratívnej a súdnej funkcie v rukách tých istých orgánov, a to ako na nižšom, tak aj na vyššom stupni. Napokon bolo pre despócie príznačné udržiavanie stáleho námezdného vojska.

I. Trestno-právne zákonodarstvo v Egypte

1.1 Trestné právo hmotné

Egyptské zákony mali písanú podobu / hepu /, ktorá bola zaznamenávaná na papierové zvitky alebo na zvitky kože. Uchovali sa v kráľovskom súdnom archíve, kópie mal prvý minister a ďalšie kópie boli uložené u jednotlivých súdnych dvorov po celom Egypte.

Základné črty trestného práva hmotného vyjadrovala nasledovná „*Trestaj tvrdo a nápravu určuj s prísnosťou, potom bude príkladom zabránené špatnému činu*“. 2

Z tejto rady sa odvíjal aj prvý rys trestného práva hmotného:

- *za každé porušenie zákona je potrebné vinníkovi uložiť exemplárny trest.* Podľa tejto zásady bol trest zastrašujúcim prostriedkom.

Druhým rysom bola :

- *povinnosť nahradiť škodu spôsobenú trestným činom.* Vinník mal svoju vinu odčiniť a zároveň mu bol uložený trest *naučenia*.

Napr. za krádež sa zlodejovi ukladalo nahradiť ukradnutú hodnotu dvakrát, trikrát, stokrát, podľa závažnosti prípadu a spoločenského postavenia poškodenej osoby. Posledné kritérium rozhodovalo aj

pri spáchaní trestného činu . Za spáchanie trestného činu slobodným človekom bol miernejší trest, ako za taký istý spáchaný otrokom. Taktiež boli rozdielne tresty za trestné činy proti majetku súkromnému a protištátnemu. Ukladané tresty sa delili podľa spáchaného skutku. Za prečiny boli *rany palicou* , za bežné krádeže *trest zaplatenie náhrady škody + úhrada súdnych nákladov* , za závažné krádeže *trest odťatie ruky* , za zločin *odrezanie nosa prípadne aj uší* , atď. Ak mal byť vymeraný vyšší trest ako bolo odrezanie nejakej časti tela, trestného konania sa musel zúčastniť osobne aj vezír. Trestné činy ako vraždy, lúpeže v kráľovských hrobkách, krádež chrámového dobytku, sudcove vedomé nespravodlivé rozhodnutie, účastníctvo na úkladoch proti životu kráľa a iné boli trestané *trestom smrti*. Trest smrti bol v obzvlášť závažných prípadoch prítvrdený predchádzajúcim *mučením*, alebo *zničením* mŕtveho tela. Zničením mŕtveho tela sa vlastne zabránilo mŕtvemu vinníkovi pokračovať v posmrtnom živote na druhom svete. Po uložení trestu smrti sa odsúdený mohol z trestu *vykúpiť*. Samozrejme, že sa to týkalo len osôb z privilegovaných vrstiev obyvateľstva, akými boli vysoko postavení dvorania. K trestom patrili aj *tresty nútených prác* , ktoré boli vykonávané v sinajských baniach. Tento trest bol niekedy ukladaný zároveň s trestom za zločin.

Medzi trestnými činmi prvé miesto zaujíma vzbura proti kráľovskej moci. Za tento skutok bol páchatel' potrestaný samozrejme trestom smrti a keď išlo o príslušníka „vyššej vrstvy“, ktorej sa priznávalo právo na posmrtný život, bola to smrť „dokonalá“ t. j. telesná aj duchovná. Rebel nemohol byť pochovaný podľa náboženských rituálov, jeho telo muselo byť zničené, aby sa celkom vylúčila možnosť posmrtného života podľa staroegyptských predstáv. Mŕtvoľa bola preto hodená do Nílu krokodíлом. Pre ilustráciu uvádzam prípad kedy vysokopostaveným dvoranom, medzi ktorými boli aj príslušníci kráľovskej rodiny, bol za účasť na háremovom spiknutí proti Remessovi III / 1198-1085 pr. n. l. / zvláštnym súdom určený trest smrti. Odsúdení zomreli na kráľov príkaz vlastnou rukou, čiže samovraždou.

Zvlášť prísne tresty boli nariadené výnimočnými *kráľovskými dekrétmi* v dobách, kedy k páchaniu trestných činov dochádzalo vo väčšej miere z akýchkoľvek príčin ako napr.:

- keď štátna správa pri vymáhaní všeobecnej pracovnej povinnosti nedbala na výsady, ktoré mali niektoré pohrebištia a chrámy, alebo,
- keď sa v dobe uvoľnenej disciplíny, príslušníci štátnej správy a vojska začali dopúšťať takých násilností voči príslušníkom nižších vrstiev spoločnosti, že sa táto skutočnosť prejavila v znížení

povinných dávok, zmenšením pracovného výkonu, atď., alebo, keď v dobách hladu už stanovené tresty za krádeže potravín nestačili odstrašovať vyhladované masy ľudí a sami úradníci, ktorým štátne sýpky vyplácali plat nepravidelne v naturáliách, brali čo „im prišlo pod ruky“.

Takýmto dekrétom bol napr. dekrét 3. kráľa V. dynastie Neferirkaréa / okolo roku 2500 pr. n.l. /, kedy úradníci, ktorí vymáhali všeobecnú pracovnú povinnosť na ľuďoch chrámu v Ebózevu, ktorí boli zbavení pracovnej povinnosti zvláštnym kráľovským dekrétom, boli potrestaní tým, že sami boli zaradení do čiat pracujúcich.

V starovekom Egypte mali zavedené zoznamy zločincov a na ich označenie zaviedli vylamovanie predného zuba. Nebolo to ideálne riešenie, lebo prichádzali do podozrenia i mnohí nevinní ľudia, ktorí prišli o svoje zuby za iných okolností.

Hlavnou úlohou trestného práva podľa zachovaných právnych pamiatok bolo udržiavať a posilňovať despotickej ekonomicko-spoločenský poriadok a z toho dôvodu je veľmi dôležité jeho spojenie s náboženstvom, ktoré samo o sebe bolo jedným z hlavných prostriedkov udržania moci v zemi.

2. Trestno-právne zákonodarstvo v Mezopotámii

2.1 Trestné právo hmotné

V období prvotnopospolnej spoločnosti sa mohol poškodený príslušník kmeňa pomstiť nielen škodcovi, ale aj ktorémukol'vek príslušníkovi kmeňa. V Mezopotámii štátna moc nepripúšťala, aby právo potrestať vinníka vykonával sám poškodený.

Vývoj trestného práva v Mezopotámii dosiahol vrchol najmä za vlády kráľa Chammurapiho. Despotický charakter svojej vlády vyjadruje vo svojom kódexe:

„Bohovia Anom a Enlil ma povolali, Chammurapiho, slávneho a bohabojného bojovníka ... Ja , Chammurapi, som pastier, vyvolený bohom Anlilom..., kráľovský potomok, stvorený bohom Sineom..., zvrchovaný kráľ kráľov, brat boha Zababy..., božský kráľ kráľov... Marduk ma povolal vládnuť ľuďom a darovať zemi blahobyť.“

Jeho najpreslávenejšou právnou pamiatkou nielen Mezopotámie, ale aj celého staroveku je *zákoník kráľa Chammurapiho*, vyrytý archaickým klinovým písmom na čadičovom stĺpe vysokom viac ako 2 m. Zrejme nadväzuje na predchádzajúcu Chammurapiho zákonodarskú činnosť. V hornej časti stĺpu je vyobrazený kráľ Chammurapi, stojaci v slávnostnej póze pred bohom Šamašom,

ktorý sedí na tróne. Celá ostatná časť je popísaná klinovým písmom. Po prológu nasleduje 282 článkov, z nich časť bola vyhladená elamským panovníkom Šutruk-Nachhuntim, ktorý odviezol tento pamätník ako vojenskú korisť do Sus. Túto časť textu bolo možné doplniť podľa nájdených kópií zákonníka, ktoré starobabylónski pisári a sudcovia používali pre účely vyučovania a v súdnej praxi.

Kódex Chammurapiho bol ďalším rozvinutím a kodifikáciou starosumerských zákonov, ktoré mali značný vplyv na babylónske zákonodarstvo. Zákoník Chammu-rapiho je systematickejší ako sumerské zbierky súdnych rozhodnutí a je možné z neho už jasne vycítiť pokus zákonodarcu zjednotiť do skupín články s príbuzným obsahom. I napriek tomu však nemôže byť ešte uznaný za zákonník v plnom slova zmysle a je teda skôr zbierkou jednotlivých juridických rozhodnutí. Niektorí autori súdia, že cieľom zostaviteľov zákonníka nebola fixácia všetkých v praxi používaných právnych pravidiel, ale zápis najmä tých ustanovení, ktoré sa časom stali nejakým spornými či nejasnými, alebo tie, ktoré vzhľadom ku zmeneným spoločenským podmienkam museli byť reformované.

Tým vysvetľuje neúplnosť a medzerovitosť zákonníka. Druhým dôvodom neúplnosti zákonníka je jeho kasuistický charakter. *Zákonník má tri časti* „ 1. Úvod, 2. Vlastný zákonník / 282 článkov /,

3. Záver

V úvode sa poukazuje na to , že sa zákonník vydáva za tým účelom, aby bola zavedená spravodlivosť v zemi. Ďalej kráľ vymenováva svoje tituly, honosí sa svojou vznešenosťou a zdôrazňuje dobrodinstvo, ktoré zemi preukázal. Stredná hlavná časť zákonníka obsahuje výpočet článkov, ktoré sa týkajú trestného práva, súdneho konania, porušenia práva vlastníckeho / krádež a lúpež / a práv vojakov. Jednotlivé články pojednávajú o držobnom práve na nehnuteľnosti, o obchode, práve zástavnom, rodinnom, o sebazmrazení, o práci staviteľských majstrov o staviteľoch lodí, o najímaní pracovných síl a otroctve. Nájdeme tu však aj normy z oblasti práva správneho. V záverečnej časti kráľ vypočítava svoje zásluhy o ľud, privoláva strašné prekliatia na tých , ktorí ho nebudú zachovávať alebo sa odváži ho zrušiť. Chammurapi vychádza z delenia obyvateľstva do troch právnych kategórií. Do prvej kategórie patrí tzv. *avilum* , slobodní plnoprávni obyvatelia ríše. Tí používajú najrôznejšie výsady. Ani v rámci tejto skupiny však nie je rovnosť, delí sa podľa majetku a hodností na vyššie a na nižšie podskupiny. Do druhej kategórie patria *muškenum*, slobodní obyvatelia, ktorých majetok je v určitej závislosti na štáte, resp. na chrámoch.

Niektorí autori predpokladajú, že sa jedná o majetok, ktorý bol týmto osobám panovníkom, alebo chrámom zverený. Rozhodne sa jednalo o osoby, ktoré mohli používať otrockú pracovnú silu.

Do tretej kategórie patrili otroci. Zaradenie osoby do príslušnej kategórie malo vplyv na stanovenie sankcie.

Trestné normy Chammurapiho zákonníka sú z veľkej časti postavené na princípe odvety. Veľmi často sa používa trest smrti a to často v zaostrenej podobe ako napríklad upálenie, utopenie, zamurovanie, narazenie na kôl atď. Z ďalších, často používaných trestov sú tresty zmrzačujúce, zotročujúce, vyhnanie z občiny atď. Trestno-právne aspekty tohoto zákonníka sa hlavne z hmotno-právneho hľadiska riadili nasledovnými zásadami:

1. Zásadou krvnej pomsty

Krvná pomsta mala svoje dozvuky v prípadoch ublíženia na tele a pri usmrtení za podmienky, že páchatel' i postihnutý boli plnoprávnymi občanmi. Zásada krvnej pomsty sa realizovala vo viacerých prípadoch :

- veriteľ bol potrestaný usmrtením vlastného syna, ak krutým zaobchádzaním *pripravil* o život syna dlžníka, ktorý u neho odpracovával otcov dlh (§ 116).
- staviteľ, ktorý postavil dom tak nedbalo, že po jeho obývaní usmrtil v troskách syna majiteľa domu, bol potrestaný usmrtením vlastného syna (§ 230) atď.

2. Zásadou odvety „oko za oko, zub za zub“

Táto zásada sa realizovala prostredníctvom symbolickej odvety pri trestných činoch proti životu, zdraviu a slobode . Zásadu bolo možné aplikovať pri treste *uťatie ruky* po udretí otca synom (§ 195). Pri týchto trestných činoch sa však táto zásada nerealizovala plošne, ale len v prípadoch keď poškodený je *avíl*, ak však poškodeným bol *muškenum*, tak páchatel' dostal miernejší trest.

3. Zásadou individuálnej zodpovednosti páchatel' trestného činu

V niektorých ustanoveniach je uvedená zásada porušená *zásadou kolektívnej zodpovednosti*. Týkalo sa to hlavne lúpeže spáchanej nevypátraným páchatel'om, kedy za spôsobenú škodu ručila obecina (§ 23).

I keď významnou v Chammurapiho zákonodarnej iniciatíve bola aplikácia princípu viny, vyskytovali sa aj ustanovenia, kde sa prihliadalo aj na úmysel páchatel'a. Tak napr. ten, kto v bitke druhého zranil a prisahou potvrdil, že to nemal v úmysle, platil len náklady za liečenie (§ 206). Ak bolo však zranenie smrteľné, zaplatil odškodné v rozsahu, aký prináležal mŕtvemu vo vzťahu k jeho spoločenskému postaveniu (§ 207).

Spoločenské postavenie jednotlivých subjektov či to už páchatel'a, alebo poškodeného v procese rozhodovania o trestnom čine bolo rozhodujúce nielen z hľadiska trestnej zodpovednosti , ale aj

pri výmere trestov. Otrok , ktorý udrel plnoprávneho občana, bol potrestaný odťatím ucha (§ 206). Ak však páchatel'om takéhoto skutku bol plnoprávny občan, tak jeho trestom bolo zaplatenie 1 mince striebra. V prípade, že plnoprávny občan udrel osobu vyššie postavenú ako bol on, dostal ako trest 60 rán volským chvostom pred verejným zhromaždením (§§ 202, 203).

Inštitút *vyllúčenie trestnosti* za spáchaný skutok prichádzal do úvahy, ak bol tento spáchaný z núdze. Uplatňovaný bol napr. manželkou, ktorej muž sa dostal do zajatia. V tom prípade mohla manželka žiť s iným mužom a dokonca mu porodiť deti, bez toho, aby bola za to potrestaná. Obligatórnou podmienkou bolo, že jej manžel nezanechal existenčné prostriedky (§ 134).

Jednotlivé trestné činy boli zaraďované do nasledovných skupín :

1. Trestné činy proti štátu a spoločenskému zriadeniu

Tieto trestné činy boli trestané samotným panovníkom a z toho dôvodu neboli upravené vyslovene v jednotlivých ustanoveniach zákona. K týmto trestným činom však môžeme zaradiť aj zneužitie úradnej moci, predovšetkým sudcovskej (§5). Sudcovský úrad bol privilegovaným postavením, mal však aj *privilegium onerosum*. To znamenalo, že sudca, ktorý zmenil svoje rozhodnutie prijaté spornými stranami v súdnom protokole s pečat'ou, bol zbavený súdneho úradu a odsúdený k zaplateniu dvanásťnásobku

hodnoty sporu. Zneužitia moci sa dopúšťali aj vojenské osoby. Podľa §34 je potrestaný smrťou vojenský veliteľ, ktorý sa dopustil na vojakovi krádeže, alebo sprenevery darov od panovníka, alebo, ktorý ich prenajal tretej osobe. Vojaci podliehali tvrdej disciplíne, o čom svedčí aj § 33, na základe ktorého veliteľ útvaru, v ktorom sa nachádzali zbehovia, bol potrestaný smrťou. Rovnako bol potrestaný vojak podľa § 26, ktorý neuposlúchol povolávací rozkaz a namiesto seba poslal do vojska žoldniera. Jeho majetok pripadol tomu, ktorý tento prípad oznámil. Tieto opatrenia slúžili k posilneniu myšlienky štátnej bezpečnosti a prosperity.

2. Trestné činy proti životu, zdraviu a slobode človeka

V týchto trestných činoch vystupuje do popredia postavenie osoby či už poškodenej, alebo páchatel'a v spoločenskom rebríčku. Zatiaľ čo pri útoku na život a zdravie plnoprávneho príslušníka *avíla* je použitá *zásada odvety*, v prípade rovnakého trestného činu smerujúceho proti neplnoprávnemu príslušníkovi skupín *muškénium* je možné použiť len peňažný trest. Ešte miernejší trest sa použije vtedy, ak je poškodený otrok t. j. *vardum*, vtedy sa majiteľovi otroka poskytuje len peňažná náhrada za stratu pracovnej sily, ku ktorej došlo v dôsledku spáchania trestného činu. K najbežnejším trestným činom patrí prerazenie údu, vyrazenie

zuba, odrezanie nosa. Pri spáchaní týchto skutkov sa uplatňovala zásada odvety. Pri trestnom čine spôsobenia potratu bol páchatel potrestaný peňažnou pokutou (§ 209) na rozdiel od usmrtenia tehotnej ženy, kedy sa postupovalo podľa zásady odvety t.j. uloženie trestu smrti (§ 210). Obyčajná vražda medzi týmito trestnými činmi nie je zastúpená. Chammurapiho zákonník sa zaoberá len lúpežnou vraždou (§24) a úkladnou vraždou (§153). Úkladnej vraždy sa mala dopustiť manželka, ktorá aby mohla žiť s iným mužom, zavraždila svojho muža. Za tento skutok jej hrozil trest smrti nabodnutím na kôl.

Ako trestný čin proti slobode bol kvalifikovaný únos nedospeléj osoby (§14). Tento trestný čin bol považovaný za zásah do sféry osoby, pod ktorú unesený patril, takže išlo vlastne o súbeh s trestným činom proti majetku, lebo táto osoba bola pripravená o pracovnú silu.

Staroveké Grécko

1. Grécke polis

Meno Gréci pochádza z označenia dórskeho kmeňa v Épeiru Graici, latinsky Graeci. Taliani preniesli meno na všetkých Grékov. Oni sami sa nazývali Hellénés a svoju krajinu Hellas, latinsky Graecia. Boli to Indoeurópania, ktorí sa asi okolo roku 1900 pr.n.l. dostali niekoľkými prúdmi na Balkánsky poloostrov. Posledné ich tzv. dórske sťahovanie sa datuje do doby okolo roku 200 pr.n.l.

Grékovia, rozdeľujúci sa na tri kmene (Aiolovia, Ionovia, Dórovia), osídlili kolonizáciou tiež ostrovy Egejského mora a pobrežie Malej Ázie, Čiernomoria, Južného Talianska a Sicílie. Doba, ktorá má z hľadiska vývoja štátu a práva v tamojšom Grécku význam, je obdobím rozpadu patriarchálnej rodovej spoločnosti, vytvárania a rozvoja otrokárskeho mestských štátov.

A práve v tomto procese išlo Grécko inou cestou ako veľké otrokárske ríše Predného východu. Vzhľadom k veľkému významu klasickej gréckej kultúry pre neskoršiu európsku kultúru bude účelné uviesť hlavné faktory, ktoré na tento proces v Grécku pôsobili.

Dôležitú úlohu tu zohralo prírodné prostredie. Egejská oblasť, v ktorej sa grécke kmene usídl'ovali, tvorilo jednak veľké množstvo ostrovov a ostrovčekov, jednak samotná pevnina bola veľmi členitá a hornatá, takže miesta vhodné pre osídlenie boli väčšinou pomerne malé a navzájom izolované. Tieto prírodné podmienky v dobe, keď nebol rozvinutý vnútorný trh a takisto ani pozemná a námorná doprava, vytvárali tendenciu k sebestačnosti jednotlivých spoločenských jednotiek a neboli vhodné pre vytváranie veľkých štátnych celkov.

Ďalšie faktory nachádzame v kultúrnej oblasti. Náboženstvo v Grécku bolo silno polyteistické, poznalo veľké množstvo bohov a polobohov. Popri obecné uznávaných bohoch olympských mali jednotlivé oblasti svoje vlastné božstvá, dokonca aj jednotlivci si mohli vyberať bohov, ktorých uctievali. Avšak celková náboženská kultúra bola spoločná pre všetkých Grékov. Preukazujú to aj spoločné náboženské centrá, rôzne orientované. Najvýznamnejšie z nich boli Delfy, zamerané nábožensko-politicky (veštiareň), Olympia, orientovaná na kult fyzickej zdatnosti a krásy, a Epidarus, zameraný na zdravie. V poňatí náboženstva sa prejavovala *myšlienková sloboda* Helady. Nevznikla tu cirkev, zvláštny kňazský stav, neplatili tu žiadne dogmy.

Gréci nechápali najvyššiu autoritu ako vôľu určitého boha, ale ako poriadok božský, existujúci, ktorý bol formulovaný ako poriadok prírody. Tento poriadok bol nezávislý na politickej organizácii a zaväzoval aj samotných bohov. V istom zmysle sa dá povedať, že bohovia, príroda, spoločnosť a rozum splývali Grékom v jedno. Náboženstvo tak prispievalo k upevňovaniu *kultúrnej spolupatričnosti*, ale nepodceňovalo vytváranie centralizovanej moci, pretože tu nebol všemocný boh, a preto lebo v Grécku nebola civilná moc nábožensky legitimovaná.

Významným činiteľom bolo silne vyvinuté *vedomie jazykovej a kultúrnej spolupatričnosti* Starogrékov. Obzvlášť bolo posilnené v dobe, keď dochádzalo k intenzívnejším stykom s okolitými krajinami a ich obyvateľmi, kedy sa zakoreňoval princíp helénstva. Gréci si uvedomovali, že aj keď patria k rôznym kmeňom, aj keď hovoria rôznymi dialektmi a majú odlišné náboženské predstavy, predsa tvoria *etnickú jednotu*. Vedome sa odlišovali od všetkých, ktorí hovorili nezrozumiteľným jazykom, ktorých súhrnne označovali ako barbarov.

Grécka kultúra naväzovala na *mínojsko-mykénsku* kultúru a na kultúry Predného východu. Gréci neprijímali civilizačné podnety pasívne, ale samostatne ich originálnym spôsobom spracovávali

a vytvorili už v archaickom období vysoké hodnoty a základ pre vlastnú osobitú grécku kultúru. Prispela k tomu aj skutočnosť, že Hellas bola zemou myšlienkovej slobody, v ktorej sa mohla slobodne rozvíjať ľudská individualita a v ktorej mohli byť bez zábran kladené aj otázky narušujúce tradičné predstavy o usporiadaní prírody a spoločnosti. Súhrn týchto faktorov dal vzniknúť úplne *novému typu usporiadania spoločnosti*, ktorej základ tvorila *pospolitost' občanov*. Je označovaný ako *polis*.

Výraz polis (pl. poleas) má viac významov. Označoval tak dedinu, ako aj opevnené mesto, neskôr aj miesto, kde občania vykonávali svoje občianske práva. Najčastejšie je termín polis používaný pre označenie typu mestského štátu v antickom Grécku.

Pre pochopenie právnych a štátoprávnych pomerov sa musíme oslobodiť od vžitých obsahov termínov spojených s moderným štátom a s jeho fungovaním. Je potrebné si uvedomiť, že polis zahŕňala iba *slobodných občanov*. Pôvodní obyvatelia, cudzinci a otroci žili na území polis, ale netvorili ju. Ďalej je dôležité, že tu nevznikla zvláštna vrstva spojená s riadením štátu - byrokracia. Na rozdiel od nás, Gréci nechápali štát (polis) predovšetkým ako územie alebo štátne orgány, ale skôr ako spoločenskú jednotu vytvorenú jeho občanmi.

Základným znakom polis bola *priama účasť občanov* na vláde, jej podstatou bolo úsilie o skoordiovane zújmov celku a zújmov jednotlivca v harmonický poriadok. Spoločenské usporiadanie vychádzalo z filozofického názoru, že jednotlivec sám o sebe nemôže naplniť určenie, pre ktoré je na svete, to môže len ako člen polis, ako občan. Mestský štát má pre občana v Grécku omnoho väčší význam ako neskoršie formy štátu pre ich občanov. Podiel gréckeho občana na verejnom živote je omnoho intenzívnejší. Jeho práva, obzvlášť tam, kde prevládala demokratická forma vlády, v Athénach, boli značné. Rovnako ako práva zasahovať do verejných záležitostí boli rozsiahle aj povinnosti voči štátu. Bola to nielen povinnosť vojenskej služby a platenie daní, ale aj povinnosť zverenú moc skutočne vykonávať, povinnosť účasti na verejnom živote. Grécky človek bol *zoón politikon*, tvor spoločenský. Štát svojich občanov vychovával, organizoval vzdelávanie, kultúru a všemožne dbal, aby občania tieto kultúrne aktivity využíval. To, že sa grécky človek cítil pripútaný k celku, k štátu, k priamej účasti v jeho živote, to umožnilo rozvinúť jeho tvorčie sily.

Hlavný prínos staroveku vo vede, v umení, v politike je spätý s gréckou polis. Politické zriadenie v gréckych mestských štátoch bolo rôzne. Niektoré boli tyranidy, iné aristokracie, či demokracie.

Základné vládne formy predstavujú dva najvýznamnejšie grécke štáty - Athény, ktoré dospeli k otrokárskej demokracii, a Sparta, ktorá je predstaviteľkou otrokárskej aristokracie.

Staroveké Grécko vnímame ako plejádu samostatných mestských obcí. Integračným momentom bola myšlienka panhelénstva.

Vedomie jazykovej a kultúrnej spolupatričnosti, ktorá ich delila od barbarov.

Prehľad vývoja gréckeho štátu

Mykénske Grécko (asi od 1500-1200 pr. n.l.)

Hlavným kultúrnym strediskom bolo mesto Mykény v Argolide, vo východnej časti Peloponézskeho polostrova. Mykénska kultúra je pokračovaním egejsko-krétskej kultúry na pôde vlastného Grécka. Je to rozkvet doby bronzovej. Štát už nie je východnou despotiou, napriek tomu je bližšie otrokárskejšiemu štátom na východe ako neskoršiemu obrazu spoločnosti v Grécku.

Homérske Grécko (1200-800 pr. n.l.)

Príchodom najmladšieho Gréckeho kmeňa Dórov došlo k zničeniu štátov mykénskeho Grécka. Homérskou sa nazýva táto doba preto, lebo prameňom jej poznania sú, vedľa archeologických nálezov, Homérove eposy - Ilias a Odyssea. Spoločenské útvary sú v mnohých rysoch proti spoločnosti mykénskej primitívnejšie. Forma štátu je akési patriarchálne kráľovstvo (kmeňový vodcovia).

Rané (archaické) Grécko (800-500 pr. n.l.)

Spoločnosť prechádzala od rodových a kmeňových vzťahov k otrokárskej spoločnosti a štátu. Aristokracia sa zmocnila vlád a zverovala kodifikáciu práva jednotlivcom, napr. Lykurgove zákony v Sparte, Drakontove zákony, Solónove reformy, Kleisthenove

reformy. Dochádza k utváraniu antického mestského štátu, polis. Tento štátny útvar sa líšil od väčšiny najstarších mestských štátov na východe. Existoval v dvoch formách: otrokárska demokracia v Athénach a otrokárska aristokracia v Sparte.

Klasické Grécko (500-338 pr. n.l.)

Vytvárali sa možnosti pre rozkvet kultúry, ktorá ovplyvnila zásadným spôsobom ďalšie európske civilizácie. Po roku 500 je typickou predstaviteľkou otrokárskej demokracie Athénska republika. K nastoleniu demokracie došlo roku 509, k plnému rozvoju dospela až asi od polovice 5. storočia. Toto obdobie končí Korinským kongresom po bitke u Chaironeie. Roku 338/337 Athény, spolu s inými gréckymi štátmi stratili definitívne svoju suverenitu v prospech macedónskej hegemonie.

Helénistický štát (336-30 pr. n.l.)

Grécko stratilo politickú nezávislosť, stalo sa súčasťou ríše Alexandra Macedónskeho, po jeho smrti sa táto rozpadla na helénistické monarchie, z ktorých najdlhšie trvanie mal štát Ptolemaiovcov v Egypte, do roku 30. pr.n.l.

V helénistickom období sa stala grécka kultúra kosmopolitná, nastal veľký rozkvet vied a umenia, ktorý nadväzoval na obdobie klasiky.

Mykénske Grécko

Mykénska doba (1500-1200 pr. n.l.) sa nazýva podľa hlavného kultúrneho strediska tej doby, mesta Mykén. Jej poznanie umožňujú archeologické pamiatky, ktoré sa zachovali. Najvýznamnejšie pochádzajú z peloponézskych stredísk tejto kultúry: Mykén, Tiryntu a Pylu. Mykénske obdobie znamená rozkvet doby bronzovej. Z bronzu sa vyrábali pracovné nástroje, zbrane, nádoby, ozdoby. Železo sa používalo len zriedka. Hlavným odvetvím vo výrobe bolo poľnohospodárstvo a chov dobytka. Remeslo sa už oddelilo od poľnohospodárstva a stalo sa samostatným odvetvím. Veľkú úlohu v poznaní mykénskej spoločnosti mali tabuľkové nálezy (viac ako 3000 tabuliek z Knossu a Pylu). Kľúč k ich rozlúšteniu našiel v päťdesiatych rokoch Michael Mentris. To umožnilo poznať vtedajšiu štruktúru spoločenského usporiadania a vzťahov.

2.1 Organizácia spoločnosti

V mykénskej dobe už nebola spoločnosť usporiadaná ako primitívne rodové občiny, ale ako štáty s byrokratickým aparátom, súkromným vlastníctvom pôdy a otrokárstvom. Pri prechode k mykénskemu typu štátu sa stali z niekdajších kmeňových vládcov - patriarchálnych "kráľov" - vládari, ktorí za pomoci kmeňovej aristokracie a kňazov (veľké chrámové hospodárstva) ovládali ľud.

2.2 *Spoločenské a právne vzťahy*

V mykénskej spoločnosti existovalo dvojaké vlastníctvo pôdy: *súkromné a spoločné* /vlastníkom je obec, ľud/. Časť pôdy dávali vlastníci do nájmu. Spoločnú pôdu dávala obec do užívania jednotlivcom. Súkromné vlastníctvo movitých vecí je potvrdené okrem iného nálezmi nádob označených pečat'ou so značkou vlastníka. Okrem nájmu sa už v mykénskej spoločnosti objavili trh a zmena. Cena na trhu nebola ešte vyjadrená razenými peniazmi, ale určitým množstvom iného platidla (nemincovaného kovu, vypracovaných koží a pod.). Šlo teda prevažne o hospodárstvo naturálne, prevládala výmena vecí za veci, obchod je skôr vonkajší, s cudzinou.

Vedľa vládnucej vrstvy existovalo v mykénskej dobe slobodné poľnohospodárske obyvateľstvo, ktorého majetkové a sociálne rozvrstvenie už bolo značné. Ďalej sú to remeselníci, a hlavne otroci, a to v oveľa väčšom merítku, ako poznáme z Homéra. Z prameňov plynie, že väčšina otrokov patrila chrámom. Otroci boli v súkromnom vlastníctve a predmetom obchodu. Ich kúpa a predaj sú výslovne dosvedčené. Ide však o patriarchálne otrokárstvo, bližšie najstarším otrokárskym štátom na Východe, ako neskorším otrokárskym spoločnostiam v Grécku.

Väčšina hospodárskych úkonov zakladala právne vzťahy na strane súkromníkov aj štátu. Subjektom práv boli nielen osoby fyzické, ale aj ľud, ktorého menom jednali úradníci. Právnu subjektivitu mali aj chrámy, resp. kultové jednotky, ktoré zohrávali dôležitú úlohu hospodársku. Za ne jednali kňazi a kňažky. Z tejto doby je doložené darovanie, hlavne k uctievaniu božstiev, ďalej delikt, lúpež na pastvinách.

3. Homérske Grécko /1200-800 pred n.l./

Z Homérových eposov je zrejmé, že v tejto dobe už v Grécku prebiehal postupný rozklad rodovej spoločnosti. Napriek tomu rody ďalej existovali a vzťahy vnútri rodu mali stále základný význam. Genos (rod) bol spoločenstvom, ktorého členovia odvodzovali svoj pôvod od spoločného predka. Viac rodov tvorilo rodové spoločenstvá *frátriá*. Tri frátrie tvorili jedno zo štyroch kmeňov (*fýlon*). Tieto zložky epos pozná len ako vojenské jednotky, ale dá sa predpokladať, že tomuto vojenskému deleniu zodpovedalo aj delenie politicko-správne. Hlavný zmysel *fýl* bol kultový, spoločné uctievanie bohov obeťami. Hospodársky hlavným prameňom obživy bolo pastierstvo a poľnohospodárstvo. Dobytok, hlavne hovädzí, bol meradlom hodnoty a sčasti aj platidlom.

3.1 Spoločenská štruktúra

V homérskom Grécku sa spoločnosť veľmi vzdialila od primitívnej ekonomickej a sociálnej rovnosti. Proces majetkovej diferenciácie urýchl'ovali vojny. Pomáhali hromadiť materiálne hodnoty v rukách hornej spoločenskej vrstvy a hlavne chrámov a poskytovali im aj bezplatnú silu, otrokov. Najzámožnejšiu spoločenskú vrstvu predstavovali bazilovia. V eposoch sú tak označovaní nielen drobní kmeňoví vládcovia, ale šľachta vôbec. Ekonomickú základňu bazilov tvorilo vlastníctvo najlepších pozemkov, obrovských stád hovädzieho dobytku, bravov a desiatok otrokov. Slobodní roľníci vlastnili menšie pozemky (kléry) a menšie množstvo dobytku, o ostatných sa hovorilo ako o nájomníkoch. V tabuľkách sa hovorí aj o pôde kráľovskej, ktorá bola označovaná termínom "temenos". Pomerne mnoho sa v tabuľkách, a to ako pylských, tak knósskych, hovorí o remeselníkoch. Homérove eposy už popisujú istú skupinu slobodných ľudí, ktorí nie sú členmi občiny. Svedčí to o rozpade rodov. Staré občinové zväzky však boli ešte stále živé a mali značný význam nielen v dobe homérskej, ale aj nasledujúcej.

3.2 Začiatky práva v homérskom Grécku

Zmeny v organizácii spoločnosti, vo vlastníctve v rodine, v dobe rozpadu rodových útvarov, vyvolali potrebu nových pravidiel pre život jednotlivca aj spoločenských celkov. Začali sa presadzovať prvky vedomia širšieho celku. Objavilo sa právo trestné, hoci len ako obyčajové. Riešili sa vzťahy k pôde a ostatným veciam spojených s vtedajším životom. Určitý obraz o tom poskytujú svedectvá Homérove.

3.3 Rodina

Ešte sa udržala rodina starého typu - *patriarchálna*, kde, pokiaľ žije jej najstarší muž, podliehali jeho moci všetci s ním žijúci synovia (včítane ich rodín). Z rodu sa postupne vydeľovali rodiny nového typu. Základom tejto rodiny bol *oikos*, dom, domácnosť. Hlava oiku ju v právnej aj sakrálnej sfére zastupovala navonok. Manželka predstaviteľ'a oiku mu bola podriadená. Rovnako ako syn, ktorý zastupoval otca v správe oiku a vykonával poručenskú moc nad matkou, keď ovdovela.

3.4 Spoločenské vzťahy

Popri slobodných a plnoprávných členoch spoločnosti v nej boli zajatci, otroci, cudzinci, prípadne iné osoby. Cudzinec (*xenos*) nepatril k niektorému z rodov v obci, a preto bol besprávny. Obchodné a iné styky však nútili k vzájomnému rešpektovaniu,

preto vznikla náboženská ochrana cudzincov, proxeniá. Tie zakladali medzi hostiteľom a hosťom pevné a dedičné puto. Hlava rodiny v ňom prijímala hosť a pod svoju ochranu, ale aj pod moc, čo uznávala aj ostatná obec, a tým dochádzalo k zovšeobecneniu cudzincovej ochrany. Vojnoví zajatci sú nielen cudzinci, ale navyše aj nepriatelia. Napriek tomu môžu byť vykúpení, inak sa stávajú predajom otrokmi. Zajaté ženy a deti však nie sú považované za zajatcov, ale za vojnovú korisť a ženy sa stávali, podľa vôle uchvatiteľov buď ich manželkami, alebo ich súložnicami, či dokonca otrokyňami /dmóai/, deti otrokmi. Stupeň bezprávnosti otrokov určovala vôľa pána. Z jeho vôle mohli nadobúdať majetok, hospodáriť s ním a z jeho výťažku si aj sami nadobudnúť otrokov. Pritom nešlo asi o obdobu rímskeho peculia, ale o majetok nadobudnutý vlastným pričinením a bez vedomia pána. Otrokom mohol uzatvoriť aj manželstvo. U ostatného majetku platili tieto zásady:

1. Nehnutelnosti. Bola to tak pôda patriaca k domu /oikos/, ako aj kléros. Kléros je rodinný majetok, pôvodne pridelovaný losovaním. Nebol predmetom voľnej dispozície ani v prípade smrti hlavy oiku, lebo tá ho len spravovala. Kléros, z pôvodne asi pridelovanej pôdy, sa stával trvalým majetkom rodiny. Preto už vtedy tu bola inštitúcia dcéry - dedičky, epikléros. Ak zostal totiž oikos bez mužského dediča, bol najbližší mužský príbuzný povinný

oženit' sa s ňou, aby sa udržal rodinný majetok a kult predkov.

2. *Hnutel'né veci* boli v individuálnom vlastníctve, môžeme ich rozlíšiť podľa spôsobu ich získavania, ktorý bol v podstate dvojaký:

a) *Ktématy, ktetéá* - bol majetok získaný krádežou, korisťou, darovaním a kúpou. K pôvodným spôsobom nadobudnutia krádežou je treba dodať, že krádeže dobytká a pirátstvo boli celkom bežnou vecou (pod ochranou najvyššieho boha Dia). Nadobudnutie od predchodcu (odvodené) pozná homérska spoločnosť v dosť častých prípadoch. Zmluva (rétré) bola potvrdzovaná prísahou (horkion). Veľkú úlohu vo vtedajšom živote hrali dary. Spravidla sa poskytujú v očakávaní vzájomného daru. Nešlo teda o dar v plnom slova zmysle. Dôkazom je aj to, že sa postupne z takého daru vyvíja výmena a kúpa. Vymieňali sa kože, dobytok, otroci, víno, kovy atď. Aj o kúpe (óné) je u Homéra zmienka.

b) *Hospodárskou činnosťou* samotnej rodiny - sem možno zaradiť dobytok, hospodárske náradie, vybavenie domu a pod. Tresty za činy, ktoré homérska spoločnosť chápala ako urážku obce (krvismilstvo, čarodejníctvo atď.) udeľoval spontánne ľud, ktorý sa s týmto cieľom schádzal. V Homérovom epose sa však líčia už aj súdy a súdne konania (Cvetler, J.).

4. Rané Grécko (8-6. storočie pred n.l.)

Doba, ktorá delila homérsku spoločnosť od doby klasického Grécka, je dobou prechodu medzi doznievajúcimi inštitúciami rodového spoločenstva a vznikajúcimi alebo silnejúcimi zriadeniami štátnymi. V 8. storočí pred n.l. bola už rodová spoločnosť rozdelená. Avšak ešte takmer tri storočia sa udržiava zotrvačnou silou. A práve v týchto troch storočiach prebieha rada veľkých zmien, dochádzalo k dozrievaniu otrokárskej spoločnosti. Tento proces bol neobyčajne urýchlený prebiehajúcou druhou "veľkou kolonizáciou" (prvá bola na rozhraní 2. a 1. tisícročia) v 8.-6. storočí pred n.l. Tromi prúdmi postupovali Gréci na pobrežie Afriky, Itálie a Sicílie, na pobreží Čierneho mora aj Malej Ázie a zakladali desiatky nových miest. To malo hlboký vplyv na celý grécky život. Kolonisti, zariaďujúci sa v novom prostredí, citeľne oslabovali rodové väzby a tradície, alebo si ich postupne prispôbovali svojim účelom. Prebiehal obojstranný kultúrny vzostup. Do nových zemí sa šíril helénizmus a zároveň kolonizácia podnecovala veľký vzostup gréckej kultúry. Dochádzalo k rozmachu remesiel, staviteľstvo (lode), k rozvoju keramickej výroby. Objavili sa nové špeciálne obory činností, napríklad bola zavedená grécka abeceda.

4.1 *Spoločenská a politická organizácia*

Sociálne a majetkové rozvrstvenie bolo v 8.-6. storočí pred n.l. stále hlbšie a výraznejšie a vyvolávalo vážne zmeny v celom systéme spoločenských vzťahov, predovšetkým vo vzťahoch vlastníckych. Nielen v novozaložených mestách, ale aj v starých sa zosilňoval vplyv a moc obchodníkov. Rozvíjali sa remeslá. Vzrastá majetková nerovnosť, ktorá dáva s postupným rozvojom tovarových a peňažných vzťahov podnet k vzniku rôznych foriem dlžnej závislosti. S tovarom sa derú na trh aj do života dediny peňažnými vzťahmi. To všetko je nerozlučne spojená s rozmachom otroctva, ktoré sa vyvíjalo v nových formách. V 6. storočí bol na Chiu prvý významný grécky trh na otrokov. Zmeny v sociálnom a majetkovom rozvrstvení sa prejavovali v spoločenských vzťahoch. S rodovou šľachtou zápasila o politický vplyv nová peňažná aristokracia, ktorá vznikla z veľkovýrobcov a obchodníkov. Uplatnila svoj vplyv na tých slobodných občanov, ktorých obživa spočívala vo vlastnej pracovnej sile.

V mnohých prípadoch dochádzalo k prevratom, ktoré spôsobili, že sa moc sústreďovala v rukách samovládco, tyranov, ktorých viac či menej podporoval ľud (poľnohospodári, remeselnícke a obchodné vrstvy). Výrazy *tyrannis a tyrannos* nemali v tej dobe ešte dnešný negatívny zmysel.

Tyranovia, spravidla muži aristokratického pôvodu, hoci sa prehlasovali za ochrancov a vodcov ľudu, vystupovali proti rodovej aristokracii. Snažili sa vykonávať všeobecne dôležité opatrenia, obci ako celku prospešné, budovali vodovody, cesty, prístavy, stavali nákladné stavby a mnohokrát sa starali o mestskú chudobu. Odvracali pozornosť občanov od politických verejných záujmov. Tyranidou prešlo veľa gréckych miest, hlavne tých, kde bol veľký ekonomický rozmach, nikde sa tento spôsob vlády neudržel dlho. Verejný záujem u Grékov bol príliš živý, aby trvalo znášal diktatúru, hoci i niekedy prospešnú. Tyranidy zo všeobecného pohľadu prispeli k likvidácii rodovej organizácie spoločnosti. Celková línia politického vývoja v 7. a 6. storočí pred n.l. viedla cez tyranidu k republikánskym formám zriadenia v jeho dvoch základných obmenách:

1. *Otrokárska demokracia*, charakterizovaná ako vláda všetkých širokých vrstiev slobodného obyvateľstva, pričom zvrchovaná moc patrila ľudovému zhromaždeniu všetkých plnoprávných občanov.
2. *Otrokárska oligarchia*, ktorá je vládou najzámožnejších otrokárov, ktorí ovládali štát prostredníctvom rady. V tejto dobe dochádza k utváraniu antického mestského štátu, tzv. polis. Územie, ktoré patrilo mestskému štátu (v tom je jedna z charakteristických zvláštností gréckej polis) zaujímalo obyčajne

neveľkú polohu. Napr. na území Boiotie, ktorá mala 2580 km², bolo asi desať samostatných mestských štátov, na území ostrova Kréty (asi 8590 km²) bolo takých obcí niekoľko desiatok. Najväčším polis bola Sparta, ktorá keď Sparťania podrobili susednú Messéniu ovládala územie o rozlohe 8400 km². Vzniká tak nová organizácia na zásadách územných a majetkových.

4.2 Právo

Staré obyčaje, ako krvná pomsta a vlastná moc, museli ustúpiť novovznikajúcej verejnej autorite a tvoriacemu sa právu. Nové ustanovenia, zabezpečujúce slobodné disponovanie s majetkom, podporujú s rozvojom súkromného vlastníctva obchod a remeslá. Namiesto niekdajšieho rozhodcovského konania začali existovať už súdy. Konaniu pred nimi sa museli strany sporu podrobiť a rozsudky boli vydávané zo štátnej moci. Aj súdnictvo sa stalo nástrojom, ktorým aristokrati ovládali ľud. Možnosť ľubovoľného výkladu práva bolo jednoduché, pretože právo bolo stále nepísané, obyčajové. Z Hesiodovho básnického diela Práca a dni (Erga kai hémerai), ktoré je hlavným prameňom poznania práva tej doby vyplýva, že také súdne konanie malo niektoré nové rysy. Zbavilo sa iracionálnych prvkov, a sudcom bola daná možnosť, aby

rozhodovali podľa svojich zmyslových poznatkov, skúseností a rozumu. Nepriaznivými znakmi bolo súdnicstvo a úplatnosť sudcov. Náprava bola možná len v spísaní práva. V mene spisovania práva vystupovali v niektorých obciach muži, ktorí dosiahli nenásilné prevzatie moci v obciach voľbou. Bývali poverení, aby zozbierali a písomne zachytili doteraz platné právo. O niekoľkých takých sprostredkovateľoch sa zachovali správy. Ich činnosť spadá do druhej polovice 7. a celého 6. storočia pred n.l. a javí sa ako spoločný rys gréckeho právneho vývoja. Hovoríme o *dobe zákonodarcov*. Najznámejšími sú Charondes na Sicílii a Zaleukos v južnej Itálii. Ich zákonníky sa nezachovali, neskorší spisovatelia zachovali len niektoré ich ustanovenia. Ukážkou, ako tieto zákonníky vyzerali, sú dodnes zachované gortýnske zákony na Kréte. Je to jeden z najstarších dokumentov otrokárskeho práva. Úvodné ustanovenia upravujú proces s otrokmi, ďalej sa riešia právne a majetkové pomery pri rozvode manželstva, pojednáva o deťoch nevydatých matiek, upravuje sa v ňom právo dedičské, rodinné, majetkové atď. Záver gortýnskeho zákonníka tvorí dlhý článok o zadržaní otroka, o povinnostiach sudcu, o pozostalostných dlhoch a darovaní matke a žene.

5 . Štát a právo v Sparte

Spart'anské územie, tzv. Lakónia, leží v južnej časti Peloponézu. Je to úrodné údolie, ktoré sa zvažuje k moru a je zavlažované riekou Eurotas. Keď sa Dórovia v 12.-9. storočí pred n.l. sťahovali na Peloponeos, vtrhli tiež do Lakonie. Mesto na rieke Eurotas, známej pod menom Sparta, vzniklo podľa všetkého v 9. storočí pred n.l. História Sparty je naplnená vojnami s úrodnou Messéniou. Ak sa do messenských vojen sociálna a ekonomická štruktúra Sparty pravdepodobne líšila len málo od iných gréckych občin, ktoré ešte úplne neprekonali rodové vzťahy, ani vládu rodovej demokracie, po porobení Messénie, keď niekoľkokrát vzrástol počet obyvateľstva, došlo v spartskej spoločnosti k dôležitým zmenám. Vytvorila sa tu "obec rovných", špecificky spartské spoločenské usporiadanie. Základom hospodárskeho života bolo poľnohospodárstvo. Pôda, ktorá patrila Sparte, bola považovaná za majetok štátu a bola rozdelená na rovnaké diely - *kléry*. Tieto boli dané do užívania jednotlivým rodinám Spart'anov (t.j. členom obce rovných), bez práva ich odcudziť alebo ďalej dediť. Držba kléru bola neoddeliteľným znakom občianskych práv vládnucej vrstvy Spart'anov. Vládnuca nepočetná vrstva Spart'anov sa venovala vojenstvu, pôda bola obrábaná *heliótmí*. Obchodom a remeslami sa zaoberali *perioikovia*. V Sparte, ktorá bola neopevneným mestom, vraj aby sa občania nespoliehali na hradby, nesmeli sídlieť cudzinci.

5.1 Spoločenská štruktúra

Obyvateľstvo Sparty sa delilo na tri vrstvy" *Heilóti* (heilótai) žili v otroctve, ani prepustením nenadobúdali občianske práva. Boli to zbytky pôvodného obyvateľstva a porazených Messéňanov. Na rozdiel od obvyklého typu otroctva v starovekom Grécku nepatrili heilóti jednotlivým otrokárom, ale štátu. Boli Grécku pridelení v skupinách po desiatich - pätnástich, aby výnosom svojej práce umožňovali Spart'anom plniť údel - venovať sa vojenskej činnosti. Spart'an nesmel prideleného heilóta usmrtiť ani ním disponovať bez súhlasu štátu, ktorý tiež určoval naturálne dávky, ktorými bol heilót povinný. Od messénskyh vojen, keď pomer Spart'anov k heilótom bol 1:10, používali Spart'ania z dôvodov bezpečnosti voči heilótom teror. Úkladné a programové zabíjanie heilótov patrilo dokonca k vojenskému výcviku brancov (tzv. *krypteíá*).

Perioikovia, t.j. bývajúci "okolo" (Sparty), boli potomkovia dórskeho a iného obyvateľstva, ktorému sa nedostal podiel na pôde. Boli osobne slobodní, ale politicky bezprávní. Živili sa roľníctvom, remeslom a obchodom. Pokiaľ mali pozemky, boli v ich súkromnom vlastníctve. Mali v rámci spart'anského štátu určitú samosprávu a boli povinní vykonávať vojenskú službu. Dozor nad nimi mali harmostovia. Tiež eforovia ich mohli potrestať smrťou, a to aj bez súdneho konania.

Spart'ania boli vrstvou málo početných, plnoprávných občanov, ktorí mali od štátu pridelený dedičný a nepredajný pozemok. Občianske práva zahŕňala účasť na sneme, aktívne a pasívne volebné právo a vojenskú službu. Tou bol povinný každý Spart'an schopný zbrane. Boli spoločnosťou rovných, homoioi. K priznaniu občianstva sa žiadal rodový pôvod, riadna štátna výchova v tuhej vojenskej disciplíne, pospolitý život so spoločným stravovaním. Spart'ania boli povinní tráviť mnoho času v kolektíve spoluobčanov. Na spoločné výdaje prispievali rovným dielom in natura aj peniazmi, kto schudobnel a nemohol tak urobiť, prestával byť "rovným" a vstupoval medzi Spart'anov nižšieho rádu. Celkom kolektívna bola výchova spart'anských chlapcov a dievčat. U svojich matiek žili do siedmich rokov. Do svojich dvadsiatich rokov sa Spart'an pripravoval na vojenskú službu, do 60 ju musel vykonávať. Ženiť sa smeli až v 30 rokoch. Dievčatá žili aj po siedmom roku u matky. Vzdelanie sa vyžadovalo len základné - písanie, čítanie, hudba, spev a poučenie o zákonoch. Život v Sparte sa podobal vojenskému tábora. Zmysel týchto a ďalších svojráznych zásad a zvykov sa vysvetľuje tým, že ich úlohou bolo zjednotiť plnoprávných občanov a zaistiť im vojenskú prevahu pri potláčaní početnejších heilotov. Ovplyvnila to pravdepodobne tiež izolovaná a málo prístupná zemepisná poloha Sparty, pretože táto ležala mimo hlavného strediska gréckeho hospodárskeho života.

4.3 Štátna organizácia a právo

Zdanlivo bola Sparta vojenskou demokraciou, v skutočnosti však vládla vojenská aristokracia. Vykonávala svoju moc týmito ústavnými orgánmi:

Králi patrili každý k jednej z obidvoch dynastií, ktoré v Sparte vládli, jeden k Eurypontovcom a druhý k Agidovcom. Titul bol doživotný a dedičný. Pôvodne mali najvyššiu moc vojenskú, súdnu a niektorú kultovú. Postupne právomoci šľachta značne obmedzila. Súdna moc prešla v podstate na gerúsiu a na eforov. Tie sa stali dozorcami nad kráľmi a tým prvými činiteľmi v štáte. To isté platilo aj o vojnovej funkcii kráľa, keď vždy jeden z kráľov šiel s vojenskou výpravou ako vrchný veliteľ, druhý zostal v Sparte. Eforovia dohliadali na obidvoch. *Gerúsia* bola kráľovská rada 28 občanov najmenej šesťdesiatročných. Rada starších pripravovala návrhy, aby o nich hlasoval ľud. Postupne ich právomoc rástla, takže mohla odmietnuť platnosť uznesení ľudových zhromaždení. Popri tejto v podstate zákonodarnej moci mali gerúsiá spoločne s eformi moc správnu. V oblasti súdnej im patrilo súdiť trestné činy proti štátu a niektoré činy hrdelné. Z jej právomoci neboli vyňatí ani králi.

Apelly - ľudové zhromaždenia - sa skladali z občanov aspoň tridsaťročných, plnoprávných a "rovných". Apellu zvolávali pôvodne králi, neskôr eforovia. Nemala právo iniciatívy, t.j. vznášať návrhy zo svojho streda, ale len vyjadrovať svoje stanovisko k návrhom, ktoré jej predložili králi alebo členovia gerúsie. Právomoc apelly bola najčastejšie volebná, rozhodovanie o nástupníctve v kráľovskej hodnosti, otázky vojny a mieru, udeľovanie či zbavovanie občianskych práv. Jej zákonodarná moc bola len formálna. Ak sa králi alebo gerúsiá domnievali, že uznesenie snemu je pre štát škodlivé, mohli ho zrušiť.

Eforovia - dozorcovia v počte päť - boli najmocnejším ústavným a politickým činiteľom v štáte. Boli volení na rok zo všetkých občanov a po roku museli skladať účty zo svojej činnosti. Viedli okrem iného súdy o sporoch vo veciach občianskych, spravovali štátne financie, dozerali na vojvodcov, jednali s vyslancami: dozerali na súkromný život spartánskych občanov. Mali dozor nad hospodárením s heilótmami. V rukách aristokracie boli nástrojom ovládania štátu včítane kráľov. Právo v Sparte zostalo dlhšie než inde právom obyčajovým, nepísaným. Pripisovalo sa *Lykurgovi*, ktorý vraj žil r.800 pred n.l., že "dal" Sparte ústavu a zákony. Neskôr bol uctievaný ako poloboh - *héros*. Podstatné z práva bolo už uvedené. Vedľa kolektívneho vlastníctva pozemkov existovalo

aj súkromné. Pri zásadne naturálnej povahe mala zmena podradný význam. Existovali prísne zásady výchovy a spôsobu života. Podľa Lykurgových zákonov boli novorodenci, ktorí mali fyzické nedostatky, usmrtení. Manželstvo v Sparte bolo zásadne monogamné, nechýbali však prežitky skupinového manželstva. Muži sa nesmeli zaoberať inou činnosťou ako vojenskou, nesmeli opúšťať hranice svojho územia ani používať iné peniaze ako železné (v Sparte boli výlučne v obehú železné mince, ktoré vraj zaviedol tiež Lykurgos). Trestné právo ochraňovalo predovšetkým záujem štátu proti činom ako velezrada, ale aj proti prejavom zbabelosti, dezercii a pod. Tresty boli jednak usmrtenie, jednak pokuty alebo strata občianskych práv. Súdna právomoc bola rozdelená medzi kráľov, gerúsie a eforov. Priestupky trestali aj tí úradníci, ktorí mali na starosti obor správy.

6. Štát a právo v Athénach

V gréckej literárnej tradícii sa zachovali na najstaršiu dobu attických dejín len hmlisté spomienky, zahalené do povestí o kráľoch.

S menami týchto kráľov spájala neskoršia athénska tradícia vznik najstaršieho rozdelenia athénskej občiny na štyri *fýly* (kmene), na *fratrie a rody*, a tiež rozčlenenie obyvateľstva na *eupatridov* - rodovú aristokraciu, *geomorov* - poľnohospodárov a *demiurgov* - remeselníkov. K tomuto rozčleneniu došlo v dobe, keď sa rozpadali pôvodné väzby rodovej spoločnosti. Legendárnemu kráľovi Theseovi pripisujú Athéňania prevedenie tzv. *synoikizmu*. Ten spočíval podľa tradície v tom, že sa dvanásť občín, ktoré boli predtým samostatné, zlúčilo dohromady okolo Athén. V skutočnosti sa postupné zlučovanie attického obyvateľstva okolo Athén pretiahlo na dlhú dobu a skončilo až v 7. storočí pred n.l.

Vtedy sa už obdobie kráľov (basileov) stalo minulosťou a Athény riadil zbor desiatich starších, tzv. archontov, ktorí boli každoročne volení z *eupatridov* (šľachticov). Vedľa tohto orgánu dosadeného voľbou, trvalo starobylé zhromaždenie - areopag, stará šľachtická rada s mocou správnu, súdnou a sčasti aj zákonodarnou.

Názov bol daný rade podľa miesta, kde zasadala (na pahorku, ktorý bol zasvätený bohovi Areovi). Bola volená z bývalých archontov a bola nositeľom najvyššej štátnej moci. Dosadzovala úradníkov a kontrolovala ich, starala sa o plnenie zákonov, ukladala tresty a súdila hrdelné trestné činy. V tomto období sa Attika delila na 8 územných okresov, tzv. *naukrárií*. Každá naukrária bola povinná postaviť, vyzbrojiť a vybaviť posádkou jednu vojnovú loď pre athénske loďstvo. Toto územné členenie bolo zásadným zásahom do rodového usporiadania. Bola vytvorená verejná moc, ktorá už nebola totožná so súhrnom ozbrojeného ľudu, a prvýkrát bol ľud (démós) rozdelený pre verejné účely nie podľa príbuzenských skupín, ale podľa bydliska.

6.1 Právo a jeho vývoj

Zmeny v spoločenských a hospodárskych vzťahoch v Athénach prinútili vládnucu vrstvu k tomu, aby bol prevedený písomný záznam doteraz len ústne tradovaných právnych zvyklostí.

Tento zápis vykonal Drakon okolo roku 621 pred n.l.

Drakonove zákony sú povestné prísnosťou, krutosťou a ráznosťou, s akou boli uvádzané do života. Ich cieľom bola predovšetkým ochrana vlastníctva, kruto boli trestané pokusy o krádež. Okrem rady areopagitov, majúcich najvyšší dozor nad štátom a zákonmi, bola

utvorená z radov občanov nová rada štyristo (v skutočnosti 401). Vedľa nej sa uplatňuje snem ľudu ekklésiá a novozriadený zbor 51 sudcov -*efetov*, ktorí boli vecne príslušní pri trestných činoch menšej závažnosti (neúmyselná vražda, zabitie cudzinca alebo otroka). Zápis právnych zvyklostí procesného charakteru, ktorý zaujímal v Drakontových zákonoch významné miesto, mal do istej miery obmedziť vôľu sudcov. Ďalej jestvujúce majetkové a ekonomické nezrovnalosti a zložitosti viedli vládnucu vrstvu k ďalším reformám athénskeho štátneho zriadenia a práva.

6.2 Solonove reformy roku 594-3 pred n.l.

Nimi mala byť zaistená sociálna ochrana chudobných a úpravou ústavy rozšírené politické práva.

1. V majetkovom práve:

- a) *Vecnom*** - bola stanovená najvyššie prístupná výmera pozemkového vlastníctva. Čo ju presahovalo, prepadlo štátu. Takto získaná pôda bola rozdelená medzi bývalých roľníkov, ktorí stratili pre dlhy svoje pozemky.
- b) *Dedičskom*** - bolo pripustené za určitých okolností odkazovať majetok pre prípad smrti.